

СЕКЦІЯ V. УКРАЇНА І СХІД

УДК 001.32(477+52)-043.5:[553.61+66.03]:005.745](100)“1969”
DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-414-9-39>

Індиченко Г. В.

ORCID: 0000-0003-2225-0214

кандидат історичних наук,

завідувач відділу історії академічної науки

Інститут архівознавства

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

м. Київ, Україна

УЧАСТЬ УКРАЇНСЬКИХ УЧЕНИХ У РОБОТІ МІЖНАРОДНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ З ГЛИН У 1969 Р. В ЯПОНІЇ: ІСТОРИКО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧИЙ ЕКСКУРС

Ключові слова: українські вчені, Японія, конференція, архівний документ.

Національна академія наук України має напрацьовані багаторічні зв'язки з науковими установами Японії, які на сучасному етапі урізноманітнюються і набувають нових форм. Частково питання академічного наукового співробітництва висвітлювалося в наукових дослідженнях [1], проте окремі аспекти академічного співробітництва між Україною та Японією в ретроспективному контексті становлять значний науковий інтерес і не втратили актуальності у відтворенні історії міжнародного наукового співробітництва двох країн та досі залишаються малодослідженими. У запропонованій науковій розвідці здійснено історико-джерелознавчий екскурс із питання міжнародної співпраці України та Японії на підставі аналізу звіту про наукове відрядження до Японії групи українських учених – учасників Міжнародної конференції з глини [2].

Зазначимо, що в АН УРСР функціонувала Комісія по вивченню глини, організована постановою Президії АН УРСР від 8 серпня 1958 р., яка координувала роботу з вивчення глини, геології, мінералогії, фізико-хімії та технології використання глини на території УРСР. Глини і глинисті матеріали активно досліджувалися головою комісії акад. Ф. Д. Овчаренком [3, с. 949]. У 1967 р. за ініціативи Федора Даниловича створено Інститут колоїдної хімії та хімії води, який він і очолив. Установа проводила наукові дослідження і в галузі глинистих матеріалів. Українські вчені здобули високий вітчизняний і міжнародний авторитет у цій сфері.

Академіку Ф. Д. Овчаренку та іншим дослідникам 1969 р. було присуджено Державну премію УРСР з науки і техніки за розробку проблеми фізико-хімічної механіки термостійких дисперсних глинистих матеріалів [4, с. 103–104].

Зі звіту про результати відрядження до Японії на Міжнародну конференцію з глин (3–13 вересня 1969 р.), який відклався в архіві Президії НАН України, дізнаємося, що мета зібрання полягала в підбитті підсумків науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт у галузі структури глинистих матеріалів, їхнього походження і генезису, фізико-хімічних властивостей і застосування в різних галузях промисловості й нової техніки. Конференція мала на меті також окреслити коло подальших експериментальних робіт із дослідження і використання цього виду природної мінеральної сировини. Крім акад. Ф. Д. Овчаренка, Україну представляли д. х. н. М. М. Круглицький і к. х. н. Н. В. Вдовенко.

Робота конференції реалізовувалася шляхом пленарних засідань по відповідних секціях. Для українських учених найбільше зацікавлення викликали секції, присвячені вивченню фізико-хімічних властивостей та іонообмінних процесів на глинах і глинистих мінералах, та секція органопохідних глинистих матеріалів. На секції з вивчення фізико-хімічних властивостей та іонообмінних процесів на глинах і глинистих мінералах було прочитано 14 доповідей. Особливе зацікавлення викликали доповіді української делегації. Зокрема, акад. Ф. Д. Овчаренко виклав результати досліджень іонообмінних та адсорбційних властивостей глинистих матеріалів різної кристалічної будови – вермикуліту, монтморилоніту, палигорськіту і каолініту. Український дослідник доповів про результати експериментальних досліджень, отриманих з хімічної взаємодії $\text{Ca}(\text{OH})_2$ з глинистими мінералами з утворенням торберморитового гелію, на що особливу увагу звернув модератор секції проф. Вен Ольфен. У своїх доповідях М. М. Круглицький із позицій фізико-хімічної механіки дисперсних структур розглянув вплив гідролізованого поліакрилонітрилу, гумітану, термокартану і гуматів натрію на утворення коагуляційних структур у дисперсіях глинистих мінералів різної кристалічної будови. Важливо, що український учений зупинився на розроблених промивальних рідинах для буріння свердловин у складних геологічних умовах, які знайшли широке застосування на практиці. Доповідь Н. В. Вдовенка була присвячена кінетичному аналізу термогравіметричних досліджень глинистих матеріалів та їхніх органопохідних.

Оприлюднені результати наукових досліджень українських учених і широкого їхнього обговорення в середовищі провідних фахівців галузі засвідчили високий рівень наукових досягнень як провідних у світі. Як зазначили у звіті українські вчені, оригінальність доповідей

української делегації з дослідження фізико-хімії глин полягала в тому, “що ці властивості вивчаються у тісному і багатосторонньому зв’язку з кристалічною структурою глинистих мінералів і чіткими уявленнями про місцезположення обмінних іонів в їх елементарній решітці” [2, арк. 104], а експериментальні роботи являють собою наукову основу широкого використання глин як сорбентів, каталізаторів, наповнювачів. Учасники конференції також зазначили, що завдяки створенню в СРСР (фактично – в Україні. – *Прим. авт.*) нової галузі науки – фізико-хімічної механіки дисперсних структур розроблено наукові принципи утворення матеріалів на основі глинистих систем, зокрема термосолестійких промивальних рідин, органоглин, сорбентів та ін.

Робота конференції доповнена польовими екскурсіями – до глинистих кар’єрів, на заводи (фарфоровий і з виробництва бентоніту в порошкоподібному вигляді), фірму “Yoei”, що спеціалізувалася на виробництві високоякісних електронних мікроскопів, рентгенівської апаратури, газових хроматографів та ін.

За результатами відрядження українські вчені розробили пропозиції до Президії АН УРСР. Зокрема, наполягали на поглибленні досліджень органоглинистих мінералів і розробленні оптимальних технологічних процесів їхнього використання з практичною метою; запропонували видати монографію Ф. Д. Овчаренка про результати наукових досліджень і використання в народному господарстві глин і матеріалів на їхній основі; внесли пропозиції щодо покращення матеріально-технічного забезпечення Інституту колоїдної хімії.

Отже, участь у конференції засвідчила високий міжнародний авторитет української академічної науки, сприяла обміну науковою інформацією в галузі дослідження глинистих матеріалів і застосування результатів наукових пошуків на практиці. Відрядження 1969 р. академічних учених до Японії – яскрава сторінка українсько-японського наукового співробітництва, яку можливо відтворити в рамках історико-джерелознавчого аналізу архівних документів.

Література:

1. Индиченко Г. В. Міжнародне наукове співробітництво НАН України і наукових установ Японії (60–70-ті роки ХХ ст.): історико-джерелознавчий огляд // Східний світ. 2023. № 3. С. 39–56.

2. Архів Президії НАН України. Ф. 251. П. Відділ наукових зв’язків із зарубіжними організаціями. Спр. 588. 138 арк.

3. Історія Національної академії наук України. 1956–1960: Частина 2. Додатки. Київ, 2016. С. 949–950.

4. Отчет о деятельности Академии наук Украинской ССР в 1969 году. Киев : Наукова думка, 1970. 349 с.